Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai

Indrė Kačinskaitė

Kultūros paveldo centras

Ašmenos g. 10, LT-01135 Vilnius

indre.kacinskaite@kpc.lt

——— Šio straipsnio tikslas – pateikti turimas žinias apie šiandien dar egzistuojantį Gulbinų Raudondvario dvaro sodybos ansamblį, kuriame dominuoja medinis užstatymas, įvertinti šio objekto svarbą Lietuvos dvarų paveldui. Medinis dvarų paveldas – bene labiausiai šiandien nykstanti, besikeičianti paveldo dalis, dėl savo apgailėtinos būklės dažnai estetiškai nepatraukli, vartotojiškos visuomenės vertinama kaip jau prarasta – „argi čia dvaras, rūmai?“, todėl verta kur kas išsamesnės analizės.

Straipsnyje, remiantis istoriniais, kartografiniais šaltiniais, architektūriniais tyrimais, atskleidžiama vienos seniausių išlikusių medinių dvarų sodybų Lietuvoje – Raudondvario sodybos Riešės seniūnijoje, Vilniaus rajone, istorinio vaizdo kaita, pastatų architektūra, atspindinti 400 metų trukusios raidos bruožus.

Reikšminiai žodžiai: Raudondvaris (Vilniaus r.), dvaro sodyba, istorija, kompozicija, architektūra, piešinys, XVII a.

Vilniaus rajono Riešės seniūnijoje esanti Raudondvario dvaro sodyba iš kitų Lietuvos Raudondvarių skiriasi tuo, kad joje raudono rūmo nėra, tačiau kaip pasakoja vietiniai žmonės, buvo aptverta aukšta raudona (plytų mūro ?) tvora, todėl ir įgavo tokį pavadinimą. Sovietmečiu sodyba nebuvo „represntaciniame“, ideologizuotame Kultūros paminklų sąrašė, nesaugota kaip Lietuvos dvarų paveldo sudėtinė dalis. Iš kompleksiskai išlikusios Raudondvario dvaro sodybos tik vienas statinys – medinis lobynas, kurio dinamiškas siluetas dominavo dvaro sodybos aplinkoje ir savo architektūrinėmis formomis išsiskyrė tradiciniame kraštovaizdyje, buvo įrašytas į Lietuvos TSR kultūros paminklų Vietinės reikšmės architektūros paminklų sąrašą¹. Raudondvario dvaro parkas dar 1957 m. paskelbtas valstybės saugomu, 1986 m. priskirtas prie vietinės reikšmės gamtos paminklų². Atkūrus nepriklausomybę, 1991 m. dvaro sodyba kartu su kitomis 789 dvarų sodybomis buvo įtraukta į Naujai išaiškinamų istorijos ir kultūros paminklų sąrašą, o 2019 m. jai nustatytos vertingosios savybės³.

Sovietmečiu didžiausio tyrėjų dėmesio yra sulaukęs Raudondvario dvaro sodybos išskirtinis statinys – lobynas. Šio architektūros paminklo istorinius tyrimus atliko istorikai V. Gromulas (1968), Romanas Firkovičius (1981)⁴. Apie Raudondvario dvaro sodybą, joje stovėjusius statinius 1957 m. išsamius duomenis „Raudonojo dvaro Vilniaus rajone aprašyme“ pateikė architektas Stasys Abramauskas⁵. Atkūrus nepriklausomybę medinės dvarų sodybos tirtos menotyrininkės Dalės Puodžiukienės⁶. Barokinių dvarų

1 Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius: Pergalė, 1973, p. 435.

2 Antanas Tauras, *Mūsų parkai*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 3; Gediminas Isokas, *Lietuvos gamtos paminklai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 384.

3 Raudondvario dvaro sodyba, vad. Riešės Raudondvario (917). Vilniaus rajono sav., Riešės sen., Raudondvario k., Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], 2019, [žiūrėta 2019-10-01], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

4 V. Gromulas, Riešės Raudondvario architektūrinio ansamblio trumpos istorinės žinios, LTSR kultūros ministerija. Spec. mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė, Vilnius, 1968, in: Vilniaus regioninis valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 1019, ap. 11, b. 90; Romanas Firkovičius, Raudondvario dvaro lobynas, Vilniaus r. Atv 801, Lietuvos TSR architektūros paminklai. Istoriniai tyrimai, 1981, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 236, l. 63–65.

5 Stasys Abramauskas, Raudonojo Dvaro buv. dvaro Vilniaus rajone aprašymas, Dokumentų byla apie Vilniaus rajono Raudondvario dvarą ir parką, 1975, in: Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka (toliau – KPCPB), f. 3, ap. 1, s. v. 231.

6 Dalė Puodžiukienė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.*: Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, menotyra (03H), Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2011; Eadem, „Dvarų sodybų architektūra“, in: *Lietuvos architektūros istorija. Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, t. IV, Vilnius: Savastis, 2014, p. 354–482; Eadem, „Dvaro sodybos pastatas povalūšas: funkcija, forma ir tradicija“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2017, t. 86–87: *(Iš)koduota istorija architektūroje*, sud. Rasa Butvilaitė, Edita Povilaitytė-Leliugienė, p. 149–165.

sodybų, taip pat ir Raudondvario sąranga vertinta ir šio straipsnio autorės tekste, skirtame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokinei dvaro sodybai⁷. 2002 m. Raudondvario dvaro sodybos dviejų pastatų žvalgybinius mūro tyrimus, svarbius dvaro sodybos pradiniam laikotarpiui nustatyti, atliko architektė Birutė Gudynaitė⁸. Sodybos archeologiniai tyrimai, galėję svariai papildyti turimas žinias apie šį istorinį objektą, nebuvo atlikti. Esama sodybos būklė straipsnio autorės fiksuota 2018 metais⁹. Svarbiausiais istoriniais šaltiniais, rašant straipsnį, išliko 1764 m. Raudondvario dvaro inventorius bei XIX a. ir XX a. pradžios dvaro sodybos ikonografinė, kartografinė medžiaga, sudarę galimybę nuosekliai pažvelgti į šimtmečiais trukusią dvaro sodybos raidą, jos vaizdo kaitą¹⁰.

SODYBA: istorija, sudėtis, kompozicija

Raudondvario dvaro savininkų indėlis, kuriant šią sodybą, nėra plačiau tyrinėtas. 1690 m. dūmų tarifuose minima Gulbinų Riešė su karčema ir malūnu priklausė p. Goliušui (Goliusz)¹¹. Iš 1864 m. inventoriaus sužinome, kad XVIII a. viduryje dvaras buvo Mstislavlio teisinio seniūno Mikalojaus ir Barboros iš Kapčių Lopacinskių bei Puzinų nuosavybė¹². Iš jų 1764 m. dvarą įsigijo Jonas Augustas ir Konstancija iš Pliaterių Hilzenai (Hylzeny), pastarųjų turto paveldėtojais buvo Idzis (Idzy) ir Marija iš Bžostovskių Hilzenai. Su vėlesnių savininkų – generolo leitenanto Kazimiero ir Jadvygos iš Pliaterių Ziberkų¹³, dvarą valdžiusių nuo 1798 m., pavardėmis siejama klasicistinė sodybos rekonstrukcija. Žinoma, kad 1841 m. Kazimieras Pliateris Raudondvarį pardavė dvarininkui Stanislovui Jasinskiui¹⁴. Tarpukaryje dvaras priklausė buvusiam Vilniaus apskrities vyr. agronomui,

7 Indrė Kačinskaitė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 19, Vilnius: Savastis, 2015, p. 35–56.

8 Birutė Gudynaitė, Bijutiškio dvaro sodybos IP 437/At ir Raudondvario dvaro sodybos IP 910/At dviejų pastatų fiziniai tyrimai, Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2002.

9 Raudondvario dvaro sodyba, vad. Riešės Raudondvario (917), [interaktyvus], [žiūrėta 2020-11-18], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.

10 Riešės arba Raudondvario dvaro inventorius (toliau – Invenntorius), 1764, in: LVIA, s. a. 4778, l. 428–431.

11 *Metryka Litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo wileńskie 1690 r.*, Opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1989, l. 100.

12 Inventorius, l. 428.

13 Romanas Firkovičius, *op. cit.*, l. 63.

14 Statistinis ir inventorinis Raudondvario dvaro aprašymas, 1847, in: LVIA, f. 394, ap. 1, b. 191, l. 1; b. 444, l. 88.

1.
Raudondvario dvaras. Vilniaus apylinkių
XIX a. pradžios žemėlapis, in: *Lietuvos
XVII–XIX a. pradžios ikonografijos
ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*,
priedas Nr. XIX

Raudondvaris Manor: Map of the Vilnius
environs of the early 19th century

2.
Raudondvario dvaro planas, [interaktyvus],
1891, [žiūrėta 2019-10-01], maps.mapywig.org/m/Russian_and_Soviet_maps/series/025K_Polsha_1939/XII-18-I_1939_LoC_G6520_s25_R8.jpg?fbclid=IwAR0HtIZsXWNRsw5DNI_Cr-8OaTQ_DtI5PA7iz5C50GijVLBOjfrONK9hH4Uo

Plan of the Raudondvaris Manor, 1891

dvarininkui Stanislovui Sinkevičiui (m. apie 1937), palaidotam Riešės kapinėse¹⁵. Valdant Jasinskiams, vėliau Sinkevičiams vyko ryškiausi XIX a. antros pusės – XX a. pirmos pusės dvaro pertvarkymai.

Ankstyviausias žinomas dvaro sodybos vaizdas užfiksuotas 1764 m. dvaro inventoriuje (toliau – Inventorius)¹⁶. Jame nurodoma, kad tuo metu išsidėstę aplink centrinį kiemą stovėję: rūmai, oficina, trys rūšiai, lobynas, administracinis pastatas, arklidė, grūdų sandėlis, diendaržinis tvartas. Toliau, prie ežero: bravoras su jaučių tvartu šalia; skalbykla, sujungta su kalve; vandens ir vėjo malūnai; kluonienoje – dviejų tipų klojimai: vienas javams laikyti ir du javams apdoroti (*tok*), ir plytinė su mūrininko namu¹⁷. Tokią Raudondvario dvaro sodybos sąrangą galima apibūdinti kaip tradicinę, nuo XVII a. antros pusės plitusią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, sudarytą iš centrinio kiemo, apstatyto gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais, gamybinės dalies ežero pakrantėje ir kluonienos¹⁸. Žinoma, kad jau XVII a. viduryje visuotinai nusistovėjo ir tradicinė reprezentacinė dvaro centrinio kiemo sudėtis, kurią kaip pavyzdinę XVII a. viduryje nurodė Jokūbas Kazimieras Hauras. Tokį dvaro kiemą sudarė dvarininko namas, lobynas, svirnas grūdams, tvartai žirgams ir pagalbiniai ūkiniai pastatai¹⁹. Sprendžiant iš Inventoriaus, Raudondvario dvaro sodybos centrinio kiemo vaizdas buvo artimas aprašytajam. Rūmai stovėjo kiemo centrinėje dalyje, kieme minimas šulinys su stogeliu, remiamu keturių stulpų bei rentiniu vandeniui semti²⁰. Architektūros istorijos duomenys nurodo, kad didikų ir stambių bajorų sodybose jau nuo XVII a. pradžios centrinio kiemo erdvė imta organizuoti kryptingai – jai suteikiama reprezentacinė išraiška, o rūmai tapo kompoziciniu centru²¹. Ir šiandien, patekus į Raudondvario dvaro sodybos centrinį kiemą, dėmesingesnis lankytojas pamatys, kad kiemo centrinę erdvę perimetru vis dar formuoja dvarininko namas (rūmai), lobynas, buvusi oficina (?), arklidė, du svirnai bei ūkinis pastatas. Raudondvario dvaro sodybos didelis centrinis kiemas – „dwor“, nors ir pakitęs, vis dar yra išskirtinis šios

¹⁵ Romanas Firkovičius, *op. cit.*, l. 63.

¹⁶ Inventorius, l. 428–433.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Indrė Kačinskaitė, *op. cit.*, p. 40.

¹⁹ Dalė Puodžiukienė, *Lietuvos architektūros istorija IV: Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, p. 362.

²⁰ Inventorius, l. 430 (atvartas).

²¹ Dalė Puodžiukienė, „Dvarų sodybų architektūra“, in: *Lietuvos architektūros istorija, t. IV: Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, p. 362.

3.
Raudondvario dvaro planas,
[interaktyvus], 1933, [žiūrėta
2019-10-01], [maps.mapywig.org/m/
WIG_maps/series/025K/P29-S40-I_
RZESZA_1933_300dpi.jpg](https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/025K/P29-S40-I_RZESZA_1933_300dpi.jpg)
Plan of the Raudondvaris Manor, 1933

sodybos erdvės organizavimo bruožas. Tai, kad šio kiemo formavimosi pradžią siekia XVII a., nurodo ir dviejų išlikusių pagrindinių sodybos pastatų: dvarininko namo (rūmų) ir lobyno mūro architektūriniai tyrimai²².

XIX a. pradžios plane užfiksuotas dvaro sodybos vaizdas jau pakitęs: kelio iš Vilniaus į Giedraičius rytinėje dalyje ežero pakrantėje dominuoja išstęsto stačiakampio formos pagrindinis kiemas su perimetru stovinčiais svarbiausiais pastatais, prie jo iš rytų šliejasi suformuotas ūkinis kiemas, vakarinėje dalyje ties ežeru telkiasi gamybiniai pastatai, o šiaurinėje – už dvarininko namo ir sodo nurodoma nutolusi kluoniena. Rytinėje ežero pusėje šalia minėto kelio į Giedraičius pažymėta dvaro karčema [1 il.]. Akivaizdu, kad kluoniena, buvusi šalia dvaro centrinio kiemo (inventoriuje nurodoma, kad į kluoną einama iš kiemo), iškelta į nuošalesnę vietą, už dvaro sodybos

²² Birutė Gudynaitė, *op. cit.*, p. 11.

sodo. Rašytiniai šaltiniai taip pat paliudija, kad 1804 m. dvaras buvęs medinis, vieno aukšto, prie jo plytėjo reguliaraus suplanavimo vaismedžių sodas, buvo plytinė, degtinės varykla, malūnas²³.

XIX a. anroje pusėje – XX a. pradžioje sodyba plėtėsi. Išlikusiuose 1891 m., 1933 m. planuose atsispindi esminiai Raudondvario dvaro sodybos pokyčiai: šiaurinėje dalyje nebeliko kluonienos, o jos vietą užėmė už dvarininko namo parko tęsinyje įveistas naujas sodas [2, 3 il.]. Padaugėjo ir pastatų, pastatytų pagrindinio kiemo perimetru ir ūkinėje bei gamybinėje dalyse. Susiformavusi dvaro sodybos planinė erdvinė struktūra ankstyvu sovietmečiu dar buvo gerai išlikusi, tik parko teritorijoje atsirado keletas naujų pastatų [4 il.]. Nubrėžti sąsajas su XVIII a. – XIX a. pirmos pusės sodybos vaizdu ir „perskaityti“ šiandien išlikusią sodybos sąrangą padeda architekto Stasio Abramausko 1975 m. dvaro sodybos aprašymas, kuriame akcentuota dvaro sodybos pagrindinė kompozicinė priemonė – ašis: „visa dvaro sodyba su ūkiniu kiemu, pagrindiniu gyvenamuoju pastatu bei parku yra parkinėje dalyje ašinės kompozicijos“. „Ant ašies buvęs taipogi pagrindinis įvažiavimas dvaro sodybon iš pietinės jos pusės. Į sodybą vedė tankiai kaštonų medžiais apsodinta alėja, kurios medžiai 1940 metų žiemą didele dalimi iššalo, po ko buvo iškirsti.“²⁴ XIX a. pirmos pusės klasicizmo planavimui būdinga išryškinta kompozicinė ašis tuo metu jungė įvažiavimo alėją, kiemą su dvarininko namu centre ir parką [žr. 1–3 il.]. Ši ašinio planavimo schema priskirtina itin paplitusiam Lietuvos ir Lenkijos valstybėje ašinės kompozicijos dvarų sodybų tipui. Akivaizdūs bandymai bajorų sodybose sujungti kiemą priešais rūmus, pačius rūmus su už jų esančiu sodu į vientisą kompozicinę sistemą pastebimi jau XVII a. antroje pusėje²⁵. Raudondvario dvaro sodybos suplanavimas atitiko šią schemą ir XIX a. pirmoje pusėje pasižymėjo išvystyta kompozicijos ašimi, jungusia ne tik pagrindinius šios dvaro sodybos struktūrinius elementus, bet ir jos tęsinyje įkurtą, dvarui priklausiusį gatvinį Jadvygiškių kaimą. Tačiau šios sodybos centrinės dalies kompozicijai nebuvo būdinga klasikinė ašinė simetrija, dominavusi barokinio ir klasicistinio laikotarpio ansambliuose, kai abipus rūmų statytos dažnai identiškos arklidės, ofisinės (Liubavas, Biržuvėnai, Mitėniškės, Paliesė). Raudondvario stambus, ištęsto stačiakampio formos centrinis kiemas, nors ir esantis ašinėje kompozicijoje, liko artimas XVII a.

23 Vilniaus gubernijos matininko statistinės žinios, 1804, in: LVIA, f. 526, ap. 1, b. 4, l. 6.

24 Stasys Abramauskas, *op. cit.*, l. 1.

25 Indrė Kačinskaitė, *op. cit.*, p. 51.

4.

Raudondvario dvaro sodybos situacijos planas, sud.
V. Saunoris, 1957, KPCPB, brėžinys Nr. 2506

Situation plan of the Raudondvaris Manor; 1957

5.
Raudondvario dvaro sodyba, Alfonso Lagunavičiaus
nuotrauka, 1968, KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 118, l. 6

Raudondvaris Manor, 1968

6.
Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namo
vakarų ir pietų fasadai, V. Miliūkščio nuotrauka, 1957,
KPCPB, f. 41, architektūra 2756

West and south façades of the landowner's house of
the Raudondvaris Manor, 1957

7.
Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namo šiaurės
fasadas, vakarų priestatas, V. Miliūkščio nuotrauka,
1957, KPCPB, f. 41, architektūra 2756

North façade and the west wing of the landowner's
house of the Raudondvaris Manor, 1957

8.
Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namo
rytų fasadas, rytų priestatas, V. Miliūkščio
nuotrauka, 1957, KPCPB, f. 41, architektūra 2756

East façade and the east wing of the landowner's
house of the Raudondvaris Manor, 1957

paplitusiai uždary, perimetru pastatais apstatytų, su dvarininko namu centre kiemų struktūrai (Pavilkijys, Aštrioji Kirsna, Maišiagala)²⁶.

DVARININKO NAMAS IR LOBYNAS

XX a. pabaigoje Raudondvario dvaro sodyboje dar buvo galima išvysti gerai išlikusią, tradiciniam mediniam dvarui būdingą statinių architektūrą, atspindinčią šimtmečiais besiformavusį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje stambaus bajoro gyvenimo būdą ir skonį [5–8 il.]. Šiandien kuklių architektūrinių formų medinis vieno aukšto dvarininko namas sunkiai primena paveldo objektą – istorinės architektūrinės detalės menkai išlikusios, dominuoja utilitarios architektūrinės formos. Pasitelkę istorinius, architektūrinius tyrimus, sužinojome kur kas sudėtingesnę statinio istoriją. 2002 m. priešais dvarininko namo pagrindinio fasado pietrytinį kampą po asfalto danga (galimą patekimo vietą nurodė vaikai) aptikti mūriniai skliautuoti rūšiai. Pagal mūrų charakteristikas jie formuoti XVII a. pradžioje vakarų ir rytų kryptimi. Dalis rūšių buvo išlikusi ir po mediniu pastatu, į rūsius vedė mūriniai sraigtiniai laiptai²⁷ [9 il.]. 1764 m. Raudondvario dvaro sodybos inventoriuje paminėti trys rūšiai. Vienas iš jų – prie dvarininkų namo išėjus „po dešine ranka“, kitas – po lobynu, o trečias – mažytis, į kurį mūriniais laiptais patenkama iš stalų menės rūmuose²⁸. Šis trečiasis ir būtų „naujai atrastas“ 2002 m. [10 il.].

Inventoriuje nurodoma, kad XVIII a. viduryje šio pastato būta puošnaus. Stogas dengtas čerpėmis, o jo forma, sprendžiant pagal 6 langų alave simetrinį išdėstymą, turėjusi būti mansardinė. Minimi pastogėje įrengti du „altankomis“ pavadinti mezoninai. Jų centre – trys langeliai, suskaidyti į 2 dalis, turėję vidines vienvėrias langines. Septintasis, didesnis langas buvęs virš prieangio. Virš stogo kilo keturi kaminai, o prieangio viršuje buvo įrengti du vandens nuleidimo vamzdžiai, užsibaigiantys gargolomis, inventoriuje pavadintomis „slibiniais“. Dvivėrių langinių, taigi ir langų, nurodyta buvus dvidešimt²⁹. Rūmų viduje pagrindinės patalpos koncentruotos pastato centre: pro pagrindines duris buvo patenkama į priemenę, už kurios įrengta salė, iš jos – tiesioginis išėjimas į sodą. Dešinėje buvo durys į stalų menę, už jos – „pono apartamentai“: pereinamasis kambarys,

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Birutė Gudynaitė, *op. cit.*, p. 11. Po vakarine pastato dalimi išlikęs vėlesnės statybos rūsys.

²⁸ Inventorius, l. 430 (atvartas).

²⁹ *Ibid.*

9.

Raudondvario dvaro sodybos rūsio fragmento planas, pjūvis, in: Birutė Gudynaitė, Bijutiškio dvaro sodybos IP 437/At ir Raudondvario dvaro sodybos IP 910/At dviejų pastatų fiziniai tyrimai, l. 14

Plan of a detail of the cellar of the Raudondvaris Manor; cross-section

10.

Raudondvario dvaro sodybos rūsys, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2002

Cellar of the Raudondvaris Manor; 2002

11.

Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namo I a. plano schema, in: Dalė Puodžiukienė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.*, p. 51

Drawing of the ground-floor plan of the landowner's house of the Raudondvaris Manor

pono kambarys, tualetas. Kairėje pastato dalyje buvo įrengta menė, o už jos – „ponios apartamentai“: svečių kambarys, miegamasis su „alkova“ ir „garderobas“ (rūbinė)³⁰ [11 il.]. Lodžija šiaurinėje pastato dalyje betarpiškai susieta su už namo įveistu sodu. Toks pastato suplanavimas priskiriamas stambių bajorų rūmų su galerija – lodžija nugarinio fasado centre tipui, plitusiai XVIII a. viduryje³¹.

Ir nors barokinį pastato vaizdą vėliau pakeitė klasicistinis, Raudondvario rūmai barokinę pastato plano struktūrą buvo išlaikę dar ankstyvuoju sovietmečiu, ji fiksuota 1957 m. plane [12 il.]. Klasicizmo laikotarpiu iš esmės pakito pastato architektūra, interpretavusi šio stiliaus madas: stogo forma iš mansardinės perdaryta į pusvalminę, pastato šoninių fasadų centre suformuoti atviri prieangiai – portikai, kurių medinės kolonėlės rėmė dvišlaičius stogelius³². XIX a. – XX a. pradžioje didintas ir pastato tūris: pristatyti vieno aukšto vakarų ir rytų korpusai. Vakarų korpusas pastatytas apie 1907 m., jame įrengtos pagalbinės patalpos ir šeimininkų vonių kambariai³³. Sovietmečiu pastatas paverstas daugiabučiu pakeičiant istorinį jo suplanavimą, pokyčių neišvengė ir pagrindinio korpuso bei priestatų architektūra [13 il.]. Puošnius rūmus šiuo metu mena tik centrinio korpuso dideli langai su langinėmis, mediniai supaprastintų formų prieangiai ir medinio profiliuoto karnizo fragmentai. Pakitęs pastato vaizdas nebepriminė rūmų architektūros, todėl toliau straipsnyje bus įvardijamas dvarininko namu.

Šalia pagrindinio dvaro sodybos pastato – rūmų – stambiose dvarų sodybose tradiciškai statytas ir lobynas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* nurodo, kad „Lobynas“ – tai kokių nors vertybių sanakaupa, sukaupimo vieta³⁴. Lobynai perėmė povalušo, kuriais XVII a. vadinti dvarų sodybų pastatai, skirti saugoti ne tik brangiems daiktams, bet ir rakandams, grūdams, maisto produktams, funkciją, taip pat labai dažnai ir formą³⁵. Raudondvario dvaro lobynas Inventoriuje apibūdintas gan trumpai: įeinant į lobyną vienėrės metalinėmis vinimis sukaltos dvigubos durys su vyriais ant kablių,

³⁰ Dalė Puodžiukienė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.*, p. 51.

³¹ *Ibid.*, p. 50.

³² Stasys Abramauskas, *op. cit.*, l. 6. Šiuo metu stogo forma valminė, manoma, pakeista sovietmečiu, stogą dengiant asbocementine danga.

³³ *Ibid.*, p. 4.

³⁴ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Vilniaus mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 373.

³⁵ Dalė Puodžiukienė, „Dvaro sodybos pastatas povalušas: funkcija, forma ir tradicija“, p. 162.

12.

Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namo I a. plano schema, sud. V. Miliūkštis, KPCPB, brėžinys Nr. 2507

Drawing of the ground-floor plan of the landowner's house of the Raudondvaris Manor

Indrė Kačinskaitė ———

Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai

vidine spyna bei „klamka“. Viduryje to lobyno – langas be stiklo su geležinėmis grotomis. Išėjus iš lobyno ir pasisukus po dešinę ranka link sodo – vienėrės durys su vyriais ant kablių, „klamka“ ir laiptai, vedantys į antrą aukštą. Užlipus tais laiptais į galeriją – durys į koplyčią vienėrės su vyriais ant kablių ir vidine spyna su „klamka“. Tos koplyčios centre – du stiklo langai medyje su dvejomis vienėrėmis langinėmis su vyriais ant metalinių kablių. Tas lobynas gontais dengtas³⁶.

Po 1820 m. rekonstrukcijos, kurios data, manoma, buvo užfiksuota ant statinio vėjarodės, pastato vaizdas iš esmės pakito. Tai dviaukštis medinių rąstų statinys su rūsiu, juosiamas net dviejų galerijų: pirmame aukšte keraminių plytų mūro, arkine, su 3 arkomis kiekviename fasade, o antrajame – atvira medinių kolonėlių, remiančių antro aukšto stogelį [14, 15 il.]. Virš pagrindinio dviaukščio statinio tūrio, uždengto keturšlaičiu stogu, iškiilo dviejų siaurėjančių tarpinių medinis karkasinės konstrukcijos bokštelis. Jame – laikrodis ir varpas, virš jo – vėjo rodyklė su minėta 1820 m. data³⁷. Antro aukšto galeriją juosė profiliuotas karnizas su dantukais, o bokštelio tarpinius puošė klasicistines formas interpretuojantys piliastrai. Toks statinio vaizdas užfiksuotas Jano Bułhako 1930 m. nuotraukoje [16 il.]. 1968 m. sovietmečiu, numačius nykstantį pastatą restauruoti, V. Gromulas parengė lobyno istorinę pažymą, kurioje rėmėsi vietinių žmonių prisiminimais, nurodžiusiais, kad pirmame aukšte ponų laikais buvo pilami grūdai, antrajame laikytos maisto atsargos: sūriai, sviestas, dešros, kumpiai, lašiniai, skilandžiai, o trečiame aukšte buvo įmontuotas laikrodys, kuris matydavosi iš keturių pusių. Bokšto varpu duodavo signalą, kada išeiti į darbą, kada iš jo grįžti, o ketvirtas aukštas, pats mažiausias, buvo naudojamas kaip stebėjimo punktas. Ponas įlipęs į jį apžvelgdavo visus laukus ir juose dirbančius darbininkus³⁸. Akivaizdu, kad istorinė lobyno paskirtis, pristačius bokštelį, pasipildė originaliomis, dvaro reikmėms skirtomis funkcijomis.

1968–1970 m. pagal Paminklų konservavimo instituto parengtą dokumentaciją pastatas buvo restauruotas³⁹. Palyginti su 1930 m. pastato nuotrauka, šiek tiek pasikeitė dviaukščio bokštelio formos ir kai kurios

³⁶ Inventorius, l. 430 (atvartas).

³⁷ Alfonsas Lagunavičius, Gulbinų paukštininkystės tarybinis ūkis. Buv. dvaro lobyno esamos padėties fotofiksacija ir restauracijos sąmatos. Aiškinamasis raštas, Vilnius, 1968, in: KPCPB, f. 5, ap. 1, sv. 118, p. 1.

³⁸ V. Gromulas, *op. cit.*, l. 2–3.

³⁹ Alfonsas Lagunavičius, *op. cit.*, p. 2.

13.

Raudondvario dvaro sodybos dvarininko namas,
Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

Landowner's house of the Raudondvaris Manor; 2018

architektūrinės detalės – antrame aukšte į langus buvo įdėtos metalinės grotos, neišliko laikrodis⁴⁰ [17, 18 il.]. 1988 m. Paminklų restauravimo projektavimo institutas parengė lobyno restauravimo darbo projektą, numatant pastatą pritaikyti muziejui, tačiau jis liko neįgyvendintas, nes 1998 m. gaisro metu sudegė statinio dviaukštis bokštelis, stogas bei viršutinė perdanga⁴¹ [19 il.]. Po gaisro, įvertinus pastato avarinę būklę, buvo pasiūlytos trys jo tvarkymo darbų kryptys: dvi atkuriant buvusį tūrį iki gaisro pagal jau parengtus minėtus restauracijos projektus ir trečioji – suteikiant pirmąją 1764 m. vaizdą, užfiksuotą inventoriuje. Pasirinktas trečiasis tvarkybos darbų variantas. Pagal jį parengtas kur kas kuklesnis projektas, istorinį pastatą pritaikęs gyvenamajam namui⁴² [20 il.]. Atsirado ir kur kas daugiau pokyčių, kuriuos lėmė pakitusi statinio funkcija: įstiklinta pastato pirmo aukšto galerijos erdvė, virš keturšlaičio stogo iškilo kaminas, pastato viduje įrengtos naujos pertvaros. Nebuvo atkurtos antro tarpsnio puošnios klasištinės detalės, fiksuotos ir po gaisro.

⁴⁰ Romanas Firkovičius, *op. cit.*, l. 64.

⁴¹ Rasa Vasiliauskienė, 18–19 a. viet. reikšmės arch. paminklas buv. Raudondvario dvaro lobynas. Vilniaus r. Gulbinų tarybinis ūkis, AS dalis, Darbo projektas, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, 1989, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16525.

⁴² Jakovas Mendelevičius, Rasa Vasiliauskienė, Raudondvario (Gulbinų) buvusio dvaro AtV 801 lobynas. Vilniaus rajonas, Restauravimo techninis projektas, Vilnius: UAB „Elvora“, 2000.

RŪSIO PLĀNAS

- 14.

Raudondvario dvaro sodybos lobyno rūšio planas,
1968, KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 118, l. 14

Cellar plan of the treasury of the Raudondvaris Manor, 1968

15.

Raudondvario dvaro sodybos lobyno I ir II a. planai,
sud. V. Saunoris, 1957, KPCPB, brėžinys Nr. 2508

Ground-floor and first-floor plans of the treasury of
the Raudondvaris Manor, 1957

Indrė Kačinskaitė —

Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai

16.
Raudondvario dvaro lobynas, Jano Bulhako
nuotrauka, 1930, LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 419

Treasury of the Raudondvaris Manor; photo by
Jan Bulhak, 1930

17.
Raudondvario dvaro lobynas, Indrės Kačinskaitės
nuotrauka, 1993

Treasury of the Raudondvaris Manor; 1993

18.
Raudondvario dvaro lobynas, Gedimino Budreikos
nuotrauka, 1987, KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 3277.

Treasury of the Raudondvaris Manor; 1987

2002 m. papildomai apžiūrėjus lobyno mūrus, paaiškėjo, kad iš ankstyvojo laikotarpio statybos etapo po pastatu esančiame rūsyje gerai išlikę plytų ir akmenų mūro sienos bei galais dėtų plytų mūro cilindrinis skliautas. Iš dalies išlikęs ir rūsio laiptinukės eglutė mūrytas skliautas bei mūrinių pakopų maršas su išorinėmis plytų ir akmenų sienutėmis. Statinio pirmo aukšto tinkuoto mūro atodangose fiksuoti ir vėlesnių mūrų fragmentai. Sprendžiant pagal plytas ir architektūrinius elementus bei tirtus analogus, lobyno ankstyvojo statybos etapo mūrai gali būti priskiriami XVII a. pradžios statybos laikotarpiui⁴³. Remdamiesi šio tyrimo duomenimis, galime teigti, kad pirmo aukšto juosiančios plytų mūro galerijos pradinis statybos etapas taip pat gali būti priskirtas XVII a. pradžios statybos laikotarpiui. Išsiaiškinti, ar tikrai minėtas rūsys jungėsi su dvarininko namu ir 2002 m. atrastu rūsiu, nepavyko, nes 2019 m. į jį patekti jau nebuvo galimybės.

KITI PASTATAI

Be pagrindinių dvaro sodybos pastatų – dvarininko namo ir lobyno, centriniame kieme dar ir šiandien tebestovi du skirtingi tradicinės architektūros ūkiniai pastatai: galinio ir šoninio tipo svirnai. Pirmasis būdingas dvarų sodyboms – vienaaukštis stačiakampio plano, dviejų patalpų, su priesvirniu ir dviem uždaromis jį rėminančiomis iškyšomis vakarų fasade, dengtas pusvalminės formos stogu, šiuo metu avarinės būklės [21, 22 il.]. Manoma, kad šis statinys, įvardytas grūdų sandėliu, yra minimas ir 1764 m. inventoriuje, kur trumpai pateiktas jo suplanavimas: įeinant į galeriją po dešine durys vedė į „svirnelį“. Nuo to „svirnelio“ arti buvo durys į kitą „svirną“, kurio viduryje – laiptai į viršų⁴⁴. Išlikusios pastato šoninės patalpėlės – iškyšos abipus priesvirnio – yra būdingos klasicistiniams svirnam, todėl galėjo būti pristatytos XIX a. pirmoje pusėje. Antrasis svirnas – galinio tipo, medinių tašytų rąstų, su įgilintu keturiomis medinėmis kolonėlėmis paremtu priesvirniu rytiniame fasade, vienos patalpos, pusvalminiu stogu [23, 24 il.]. Jame išlikusios ir tradicinės svirnam dvigubos rombo ornamentu sukaltos durys, tiesa, šiuo metu savo dekoratyvia puse atsuktos į statinio vidų [25 il.]. Jo statybos data, manoma, jau XIX a. pirma pusė.

⁴³ Birutė Gudynaitė, *op. cit.*, p. 13.

⁴⁴ Inventorius, l. 431 (atvartas).

19.
Raudondvario dvaro lobynas, Indrės Kačinskaitės
nuotrauka, 2000

Treasury of the Raudondvaris Manor, 2000

20.
Raudondvario dvaro lobynas, Indrės Kačinskaitės
nuotrauka, 2005

Treasury of the Raudondvaris Manor, 2005

21.

Raudondvario dvaro sodybos pirmas svirnas, vakarų fasadas, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

First granary of the Raudondvaris Manor; west façade, 2018

Įdomi kito ūkinio sodybos centrinio kiemo pastato – arklidės genezė. Inventoriuje tarp svarbiausių dvaro pastatų, šalia rūmų, oficinų, rūšių ir lobyno, minima ir geroji arklidė, prie kurios iš abiejų pusių glaudėsi vežiminės⁴⁵. Senasis Inventoriuje aprašomas pastatas neišlikęs, šiuo metu arklidėmis vadinamas (jame ir laikomi žirgai) keturių korpusų su uždaru kiemu akmens ir plytų mūro statinys ties įvažiavimu į dvaro sodybos centrinį kiemą. Įdomu tai, kad tokio tūrio statinys šioje vietoje minimas ir Inventoriuje. Tai būta šiaudais dengto diendaržinio tvarto su arklide: „kvadratu pastatytas, su vidiniu kiemu, į kurį vedė įvažiavimo vartai“. Abiejose tų vartų pusėse buvę dvi arklidės su vienvėriais įvažiavimo vartais. Minima, kad pastate buvo keturios kiauclidės vienvėrėmis durimis⁴⁶. Toks statinys pažymėtas ir XIX a. pirmos pusės bei XIX a. pabaigos planuose, todėl, manoma, kad buvusio tvarto vietoje, kaip nurodo ir V. Abramauskas, 1895 m. pastatytas naujas artimo tūrio pirminiam diendaržiniam tvartui akmens ir plytų mūro pastatas⁴⁷ [26 il.].

1764 m. inventoriuje įvardyti ir du centriniame kieme stovėję mediniai, neišlikę, gyvenamieji pastatai: oficina ir administratoriaus namas⁴⁸. Manoma, vietoj vieno iš jų XIX a. pirmoje pusėje buvo pastatytas plytų

⁴⁵ *Ibid.*, l. 431.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Nurodoma, kad 1895 m. statytos naujos akmens mūro arklidės ir karvidės; Stasys Abramauskas, *op. cit.*, l. 4.

⁴⁸ Inventorius, l. 431.

22.
Raudondvario dvaro
sodybos pirmas svirnas,
vakarų fasado durys, Indrės
Kačinskaitės nuotrauka,
2018

First granary of the
Raudondvaris Manor, door
of the west façade, 2018

23.
Raudondvario dvaro
sodybos antras svirnas,
vakarų ir pietų fasadai,
V. Miliūkščio nuotrauka,
1957, KPCPB, f. 41,
architektūra 2756

Second granary of the
Raudondvaris Manor, west
and south façades, 1957

24.
Raudondvario dvaro
sodybos antras svirnas,
vakarų ir pietų fasadai,
Indrės Kačinskaitės
nuotrauka, 2018

Second granary of the
Raudondvaris Manor, west
and south façades, 2018

mūro kompaktiško tūrio vieno aukšto pusvalminiu stogu pastatas, šiandien tapęs gyvenamuoju namu ir iš esmės pakeitęs architektūrinę išraišką. Iš ūkinio kiemo pastatų, rytuose besiribojusių su centrinio kiemo erdve ir gausiai pažymėtų XIX a. pirmos pusės plane, išlikęs tik kluonas [27 il.]. Statinys buvęs tradicinės architektūros: vieno aukšto sienas sudarė akmens mūro stulpai su dar žymia XIX a. pirmai pusei būdinga akmenukų kamša. Šiuo metu vidaus konstrukcija pakeista pastatą pritaikius maniežui. Taip pat žinoma, kad 1886 m. dvaro sodyboje pastatyti du vienaaukščiai akmens mūro pastatai⁴⁹. Vienas iš jų – akmens mūro, pakitusio tūrio ir funkcijos ūkinis pastatas tebestovi ties vakariniu kiemo perimetru [28 il.].

Buvusi gausi pastatais dvaro gamybinė dalis telkėsi ties upeliu, Raudonojo Dvaro ežero pietine ir vakarine pakrantėmis. Inventoriuje minimas einant link skalbyklos dešinėje ant ežero kranto bestovintis bravoro pastatas, skalbyklos būta sujungtos su kalve po vienu stogu. Vandens malūnas šalia patvenkto upelio įvardytas kaip blogos būklės, o šalia jo paminėtas stovėjęs ir kur kas geriau išlikęs vėjo malūnas bei plytinė⁵⁰. Degtinės varykla, plytinė, vandens malūnas įvardyti 1804 m. dokumente⁵¹, pažymėti ir XIX a. pradžios plane [žr. 1 il.]. XX a. pradžioje vandens malūnas su patvanka plane jau nenurodomas, sovietmečiu sunyko ir istorinė gamybinė dalis [žr. 3, 4 il.].

DVARO SODYBOS SODAS-PARKAS

1764 m. inventoriuje sodas neminimas, o 1804 m. Raudondvario dvaro aprašyme, šalia kitų statinių, paminėtas ir vaismedžių sodas (*ogrod*), tačiau išsamesnių žinių apie jį nesuteikiama⁵². Žinoma, kad jau XVII a. pirmoje pusėje rekreacinė dvarų sodų programa pasireiškė kaip estetinių ir vartotojiškų poreikių derinimas. Detalesniuose inventoriuose minimi vadinamieji produkciniai daržai ir sodai sodinti į įvairaus dydžio stačiakampius sklypus (kvaterus), o juose augo daržovės, kopūstai, slyvos, vyšnios, obelys. Itališkas sodas, kuriame, pagal J. K. Haurą, turėjo stovėti „fontanas, grota, altanos ir oranžerija“, fiksuotas tik stambiose didikų elito rezidencijose (pvz., Myre, Koreličiuose, Verkiuose). Kuklesniame istoriniame sode pagrindiniai

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Inventorius, l. 432 (atvartas).

⁵¹ Vilniaus gubernijos matininko statistinės žinios, 1804, l. 6.

⁵² *Ibid.* Pastaba: sodų įvardijama pirminė geometrinio suplanavimo parko dalis, parku – visa istorinio želdyno kompozicija su vakarine kraštovaizdine dalimi.

25.

Raudondvario dvaro sodybos antro svirno durys,
Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

Door of the second granary of the Raudondvaris
Manor; 2018

struktūriniai elementai buvo kvaterai, apsodinti medžių, krūmų eilėmis ar alėjomis⁵³. Raudondvaryje, sprendžiant pagal XIX a. pradžios planą, už dvarininko namo buvo įrengti du tokie kvaterai, kuriuos skyrė centrinis takas – alėja, vedanti link sakralinio statinio [žr. 1 il.]. Žinių apie XIX a. antros pusės Raudondvario sodą suteikia 1891 m. planas, kuriame už dvarininko namo pavaizduotas kvadratas – parteras (?), skaidomas įstrižų takų ar alėjų (?) tinklo su akcentuota aikštele centre. Už jo šiaurės kryptimi per XIX a. pradžioje buvusią kluonų teritoriją toliau pratęstas takas – alėja (?), sutapusi su visos sodybos kompozicine ašimi [žr. 2 il.]. Šiandien išlikusioje sodo struktūroje dominuoja tik tiesių mažalapų liepų alėjų fragmentai, kur yra ir vaismedžių sodo likučių [29 il.]. Centrinį kiemą nuo sodo erdvės skyrusi akmens mūro tvora su klasicistinių formų vartų stulpais, kurios fragmentas užfiksuotas 1957 m. nuotraukoje ir sodybos plane, neišlikusi [žr. 4, 6 il.]. Priešais dvarininko namo pietinį kiemo fasadą šiuo metu veši sulaukėjęs želdynių masyvas su išsiskiriančiais keliais brandžiais sidabriniais klevais ir pocūgėmis – buvusio parterio žymės.

⁵³ Indrė Kačinskaitė, *op. cit.*, p. 41.

26.

Raudondvario dvaro sodybos arklidė, pietų ir rytų fasadai, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

Stables of the Raudondvaris Manor; south and east façades, 2018

27.

Raudondvario dvaro sodybos kluonas, pietų fasadas, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

Barn of the Raudondvaris Manor; south façade, 2018

28.

Raudondvario dvaro sodybos ūkinis pastatas, vakarų ir šiaurės fasadai, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 1993

Auxiliary building of the Raudondvaris Manor; west and north façades, 1993

Išsamesnis XX a. pirmos pusės istorinio sodo vaizdas paaiškėja susipažinus su S. Abramausko 1957 m. parengtu aprašymu:

Principinė parko išplanavimo schema yra geometrinė. Ant gyvenamojo namo šiaurinio portiko ašies randasi apie 5 m pločio tankiai liepomis apšodinta alėja. Jai lygiagrečiai abipus eina išilgai dar dvi kraštinės alėjos. Vidurinėsios alėjos šiauriniame gale ant neaukšto mūrinio cokolio stovėjo nedidelė medinė koplyčia, kuri 1955 m. buvusi nugriauta. Ties koplyčia eina skersine statmena kryptimi skiriamoji alėja, jungianti abi paminėtas kraštines. Susidaro alėjomis apsupti 2 uždari stačiakampiai simetriški plotai, buvę žolėmis užsėti parterai.⁵⁴

Už paminėtų parterų prasideda ūkinis vaismedžių sodas. Sodas irgi iš rytinės ir šiaurinės pusių apsuptas tokio pat tipo tankiai užsodintų medžių alėjomis. <...> Sode seniau stovėjusi altana, kuriai vieta buvo parinkta ant bažnyčios bei koplyčios kompozicinės ašies.⁵⁵

Tiksli minėtos altanos vieta istoriniuose planuose nėra pažymėta, todėl išlieka neaišku, apie kokią bažnyčią šiame aprašyme užsimenama, nes nėra duomenų, kad Jadvygiškių kaime yra stovėjusi bažnyčia. Parko-sodo planas turėjo aiškiai išreikštą kompozicinę ašį, kurią išryškino net du sakraliniai statiniai. Viena iš jų – koplyčios vieta užfiksuota XIX a. pradžios plane ir 1957 m. nuotraukoje [žr. 1, 30 il.].

Tiriant išlikusią sodybos istorinio želdyno struktūrą, tikru netikėtumu tapo kraštovaizdinė dalis vakarinėje Raudonojo Dvaro ežero pakrantėje, profesionaliai prijungta prie senosios dalies. Jeigu istorinėje geometrinėje dalyje dominavo centrinė kompozicinė planavimo ašis, tai čia ji vizualinė, nuo dvarininko namo orientuota link kalvelės prie šiaurinio Raudonojo Dvaro ežero kranto [žr. 29, 32 il.]. Analizuojant istorinę sodo-parko kompoziciją, išaiškėja, kad į šią kalvą vedė ne tik plastiškų formų rytinės ežero pakrantės takas, apsuptas spygliuočių ir lapuočių medžių grupių ar pavienių medžių, bet ir šiaurinė reguliaraus suplanavimo sodo alėja [žr. 3, 4 il.]. Šiuo metu ši kalva apaugusi pušimis, jos detalesni tyrimai neatlikti, tačiau apžiūrėjus teritoriją, akivaizdu, joje buvusi ir statinio vieta, galbūt dar vienas parko kompozicijos akcentas – tolimesnė pavėsinė ar altana. Sprendžiant pagal medžių brandą, ši dalis galėtų būti priskirta ir XX a. pirmai pusei.

⁵⁴ Stasys Abramauskas, *op. cit.*, l. 2.

⁵⁵ *Ibid.*, l. 3.

29.

Raudondvario dvaro sodybos parko schema, Lietuvos TSR valstybinis gamtos apsaugos komitetas, Vilniaus rajono parko pasas, 1983

Drawing of the Raudondvaris Manor park, 1983

Indrė Kačinskaitė —

Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai

XIX A. PIRMOS PUSĖS PIEŠINYS. RAUDONDVARIO DVARO SODYBA (?)

Dar praeito šimtmečio pabaigoje viename iš Vilniaus antikvariatų buvo parduodamas XIX a. pradžios paveikslas, vaizduojantis dvaro sodybą [33 il.]. Tiksliai nebuvo žinomas nei paveikslo autorius, nei nupieštas objektas. Domino ne rasto kūrinio profesionalumas, bet jame perteiktas provincialaus medinio dvarelįo vaizdas, galimos sąsajos su šiandieniniu Lietuvos dvarų paveldu.

Piešinyje pateikta dvaro sodybos centrinės dalies suplanavimo struktūra yra tradicinė stambiam dvarui su dominuojančia pagrindine kiemo erdve, jungiančia įvairios funkcinės paskirties statinius, želdynų elementus į vieną visumą. Kaip ir Raudondvario dvaro sodyboje, piešinio centrą užima erdvus kiemas su apskritų formų gėlynu viduryje⁵⁶, jo kiemo perimetru – užstatymas, kur dominuoja mediniai vienaaukščiai pastatai. Išlikusių Raudondvario dvaro sodybos statinių: dvarininko namo, lobyno ir dviejų svirnų vietos atitinka piešinyje pateiktą pastatų kompoziciją. Jei- gu centrinis pastatas – namas pavaizduotas itin utilitarus, nepasižymintis didesne architektūrine raiška, tai ūkinių pastatų – svirnų tipologinė įvairo- vė bei ansamblio kompozicija artima Raudondvariui. Piešinyje užfiksuoti du statiniai, savo architektūra identiškai šiandien išlikusiems, – tai lobynas kiemo gilumoje ir vieno aukšto galinio tipo medinis svirnas su keturių sti- lizuotų kolonų priesvirniu. Antrasis svirnas nupieštas ne vieno (koks yra šiandien), bet dviejų aukštų. Kompleksiškai išlikusių, senąją XVII a. susi- formavusią struktūrą atspindinčių medinių dvarų sodybų Lietuvoje žinoma tik keletas, o pavaizduotas piešinio gilumoje bokštinio tipo dviejų aukštų statinys, apjuostas galerijos, sietinas tik su vienu tokios raiškos architek- tūros pastatu – Raudondvario lobynu, todėl darytina prielaida, kad piešiny- je pavaizduotas Raudondvario dvaro sodybos XIX a. pirmos pusės vaizdas. Jei- gu ši prielaida ir liktų tik hipotetine, pasitvirtintų teiginys, kad toks dva- ro sodybos centrinio kiemo suplanavimas, pastatų architektūra buvo tradi- ciniai mūsų kraštui.

⁵⁶ Prieš namus seniau buvusią įrengtą puošnią gėlyno klombą mini S. Abramauskas; Stasys Abramauskas, *op. cit.*, l. 1.

30.

Raudondvario dvaro
sodybos parko centrinė
alėja, V. Miliūkščio
nuotrauka, 1957, KPCPB,
f. 41, architektūra 2756

Central alley of the
Raudondvaris Manor park,
1957

31.

Raudondvario dvaro sodybos parko alėjos, Indrės
Kačinskaitės nuotrauka, 2002

Alleys of the Raudondvaris Manor park, 2002

32.

Raudondvario dvaro sodybos parko kraštovaizdinė
dalis, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

Landscaped part of the Raudondvaris Manor park,
2018

33.

Dvaro sodybos centrinio kiemo vaizdas, piešinys,
XIX a. I p. (?), nežinomas autorius

View of the central courtyard, drawing. 1st half of
19th c.

DVARO SODYBA ŠIANDIEN

Itin spartūs pokyčiai šiandieninėje visuomenėje akivaizdžiai keičia ir sovietmečiu ignoruotą medinį dvarų paveldą. Vilniaus miestas plečiasi, į savo urbanistinį audinį įtraukdamas vis didesnes buvusias priemiesčio teritorijas, turtingas buvusiomis dvarų sodybomis. Ne tik iš esmės kinta apie jas šimtmečius formavęsi autentiškas kraštovaizdis, bet skiriami sklypai naujoms statyboms jau intensyviai transformuoja ir pačių istorinių dvarų sodybų vaizdą. Privatizuotų Raudondvario dvaro sodybos pastatų savininkų gausa, jų interesų įvairovė nebuvo palanki šiam kultūros paveldo objektui, neįstengta suvaldyti augančių jų poreikių gausos. Ryškūs kontrastai atsiveria sodybos centriniame kieme: dalies istorinių pastatų formos „modernizuotos“, pritaikant naujiems poreikiams, aplink juos suformuotos valdos aptvertos įvairiomis tvoromis, o, pavyzdžiui, šalia stovintis medinis dvaro svirnas jau daugelį metų nyksta nenaudojamas [34 il.]. Itin svarbią dvaro sodybos istorinei struktūrai, kompozicijai suvokti XVII a. reliktinio centrinio kiemo erdvę transformavo stambaus tūrio utilitarių formų ūkinis pastatas. Iš esmės pasikeitė ir Raudondvario dvaro sodybos siluetas, praturtinęs Vilniaus–Molėtų kelio panoramą parko masyvu su dominavusiu lobyno bokštu tolumoje. Dvaro sodybai teko antraplanis vaidmuo, XX a. pabaigoje Vilniaus–Molėtų kelio dešinėje pusėje, Raudonojo Dvaro ežero kitame, vakariniame krante, pastačius maitinimo ir poilsio paslaugų kompleksą (šiuo metu veikia restoranas „HBH

34.

Raudondvario dvaro sodybos centrinio kiemo vaizdas
iš pietų pusės, Indrės Kačinskaitės nuotrauka, 2018

View of the central courtyard from the south side,
2018

Vilnius“), „imituojantį“ etnoarchitektūrines formas ir siūlantį sumodernintą paveldo sampratą vartotojui. 400 metų istorijos raidą skaičiuojanti Raudondvario dvaro sodyba tapo tik sparčiai besikeičiančia priemiestine teritorija. Prarasta galimybė išsaugoti istorinį dvaro vaizdą, reprezentuojantį autentišką, o ne butaforinę medinę dvarų kultūrą. Šiandien dvaro sodyba, nors ir sparčiai besikeičianti, dar traukia lankytojus, besidominčius dvarų paveldu.

IŠVADOS

1. Raudondvario dvaro sodyba priskiriama prie seniausių medinių dvarų sodybų Lietuvoje, atspindinčių stambaus bajoro dvaro sodybos struktūros, pastatų architektūros raidą nuo XVII a. iki XXI a. pradžios. Centrinio reguliaraus suplanavimo kiemo, užstatyto tiek gyvenamosios, tiek ūkinės paskirties statiniais, pradžia siekia XVII a. ir yra retas 400 metų dvaro sodybos centrinio kiemo planavimo tradiciją atspindintis erdvės organizavimo pavyzdys.

2. Raudondvario dvaro sodybos statinių architektūra iliustruoja stambaus bajoro šimtmečiais besiformavusį, galias tradicijas išlaikiusį medinės architektūros estetikos suvokimą, kitusį nuo puošnių barokinių iki racionalių medinio klasicizmo formų. Rašytiniai šaltiniai atskleidžia buvusią

išskirtinę Raudondvario dvaro sodybos barokinių rūmų su lodžija galiniame fasade architektūros raišką. Šalia rūmų stovintis, galimai su juo požemine jungtimi buvęs sujungtas daugiafunkcis lobyno pastatas iki XXI a. pradžios išsiskyrė architektūrinių formų daugiasluoksniškumu: nuo XVII–XVIII a. racionalaus lobyno tūrio iki XIX a. pradžios suformuoto dinamiško, su dviejų tarpų bokštelio antstatu silueto, savo verte prilygusiu nacionalinio lygmens vertybėms. Po gaisro bei po jo vykusių rekonstrukcijos darbų buvęs unikalus pastato tūris prarastas, lobynui suteikiant kur kas kuklesnes architektūrines formas. Išlikusių kitų centrinio kiemo ūkinių pastatų architektūra dar liudija tradicines XIX a. pirmos pusės mediniam dvarų paveldui būdingas formas (svirnai) ar funkcijos bei medžiagiškumo kaitą, tradiciškai išlaikant XVIII a. būdingą tūrį (arklidė).

3. Geometrinio suplanavimo Raudondvario dvaro sodybos sodas-parkas atspindi ilgą utilitarias ir estetines funkcijas jungiančio istorinio želdyno formavimosi evoliuciją nuo kuklios kvaterų tradicijos, būdingos XVII–XVIII a. struktūroms, XIX a. pirmoje pusėje išryškintos kompozicine ašimi, iki sudėtingesnės erdvinės kompozicijos, suformuotos XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje papildant centrinę istorinę sodo dalį kraštovaizdinio planavimo bruožais.

4. Nepakankama teisinė bazė turėjo neigiamos įtakos Raudondvario dvaro sodybos kaip kultūros paveldo komplekso išsaugojimo procesui. Dėl šių pokyčių pažeista dvaro sodybos planinė erdvinė struktūra, prarandamos istorinių pastatų, parko vertingosios savybės, taip ir nesuvokus šios dvaro sodybos kultūrinės vertės.

Gauta — 2020 10 01

Šaltiniai

- Abramauskas Stasys, Raudonojo Dvaro buv. dvaro Vilniaus rajone aprašymas, Dokumentų byla apie Vilniaus rajono Raudondvario dvarą ir parką, 1975, in: KPCPB, f. 3, ap. 1, s. v. 231.
- Budreika Gediminas, XVIII–XIX a. vietinės reikšmės architektūros paminklas Nr. 801, Buv. Raudondvario dvaro lobynas (Vilniaus r.), Paruošiamieji darbai, Fotofiksacija PD-2, Vilnius: Paminklų konservavimo institutas, 1987, in: KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 3277.
- Firkovičius Romanas, Raudondvario dvaro lobynas, Vilniaus r. Atv 801, Lietuvos TSR architektūros paminklai. Istoriniai tyrimai, 1981, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 236, l. 63–65.
- Gromulas V., Riešės Raudondvario architektūrinio ansamblio trumpos istorinės žinios, LTSR kultūros ministerija, Spec. mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė, Vilnius, 1968, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 90.
- Gudynaitė Birutė, Bijutiškio dvaro sodybos IP 437/At ir Raudondvario dvaro sodybos IP 910/At dviejų pastatų fiziniai tyrimai, Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2002.
- Lagunavičius Alfonsas, Gulbinų paukštininkystės tarybinis ūkis. Buv. dvaro lobyno esamos padėties fotofiksacija ir restauracijos sąmatos. Aiškinamasis raštas, Vilnius: 1968, in: KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 118.
- Mendelevičius Jakovas, Vasiliauskienė Rasa, *Raudondvario (Gulbinų) buvusio dvaro Atv 801 lobynas. Vilniaus rajonas*, Restauravimo techninis projektas, Vilnius: UAB „Elvora“, 2000.
- Metryka Litewska. *Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo wileńskie 1690 r.*, Opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1989, l. 100.
- Puodžiukienė Dalė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.*: Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, menotyra (03H), Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2011.
- Riešės arba Raudondvario dvaro inventorių, 1764, in: LVIA, s. a. 4778, l. 428–431.
- Statistinis ir inventorinis Raudondvario dvaro aprašymas, 1847, in: LVIA, f. 394, ap. 1, b. 191, l. 1; b. 444, l. 88.
- Vasiliauskienė Rasa, *XVIII–XIX a. vietinės reikšmės architektūros paminklas Nr. 801. Buv. Raudondvario dvaro lobynas (Vilniaus r.)*, Paruošiamieji darbai, Architektūriniai apmatavimai, 1988, in: KPCPB, f. 5, ap. 1, s. v. 3318.
- Vasiliauskienė Rasa, *18–19 a. viet. reikšmės arch. paminklas buv. Raudondvario dvaro lobynas. Vilniaus r. Gulbinų tarybinis ūkis*, AS dalis, Darbo projektas, Paminklų restauravimo projektavimo institutas, 1989, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 16525.
- Vilniaus gubernijos matininko statistinės žinios, 1804, in: LVIA f. 526, ap. 1, b. 4, l. 6.
- Vilniaus rajono Raudondvario parko pasas, Vilnius: Lietuvos TSR valstybinis gamtos apsaugos komitetas, 1983.

Literatūra

- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Vilniaus mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 373.
- Isokas Gediminas, *Lietuvos gamtos paminklai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 384.
- Kačinskaitė Indrė, „Barokinė dvaro sodyba: istorinio vaizdo retrospekcija“, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 19, Vilnius: Savastis, 2015, p. 35–56.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius: Pergalė, 1973, p. 435.
- Lietuvos XVII–XIX a. pradžios ikonografijos ir kartografijos šaltiniai Švedijoje*, sudarytojai, teksto autoriai: dr. Ernestas Vasiliauskas (atsakingas redaktorius), dr. Gintautas Zabiela, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013.

- Puodžiukienė Dalė, „Dvarų sodybų architektūra“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. IV: *Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, Vilnius: Savastis, 2014, p. 354–482.
- Puodžiukienė Dalė, „Dvaro sodybos pastatas povalušas: funkcija, forma ir tradicija“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2017, t. 86–87: *(Iš)koduota istorija architektūroje*, sud. Rasa Butvilaitė, Edita Povilaitytė-Leliugienė, p. 149–165.
- Raudondvario dvaro sodyba, vad. Riešės Raudondvario (917). Vilniaus rajono sav., Riešės sen., Raudondvario k., Kultūros vertybių registras, [interaktyvus], 2019, [žiūrėta 2019-10-01], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>.
- Tauras Antanas, *Mūsų parkai*, Vilnius: Moks-
las, 1989, p. 249.

Summary

The Raudondvaris Manor at Lake Raudonasis Dvaras: Reflections of the 400-Year-Long Historical Development

Indrė Kačinskaitė

Keywords: Raudondvaris (Vilnius district), manor estate, history, composition, architecture, drawing, 17th century.

One the earliest wooden manors in Lithuania, the Raudondvaris Manor reflects the development of the structure of a large landowner's estate and the architecture of its buildings from the 17th to the early 21st century. The appearance of its central regular courtyard with buildings of both residential and auxiliary function is dated to the 17th century and is a rare example of spatial arrangement reflecting the tradition of central courtyard planning of the 400-year-old manor.

The architecture of the buildings on the estate illustrates a large landowner's deeply traditional perception of the aesthetics of wooden architecture, whose forms changed from ornate baroque to rational classicism over the centuries. Written sources testify to the former extraordinary architectural expression of the baroque Raudondvaris Manor with a loggia on the end façade. The multi-functional treasury building standing next to the manor and possibly connected to it by an underground tunnel up until the early 21st century was distinguished by the multi-layered character of its architectural forms: from rational proportions in the 17th–18th century to a dynamic silhouette with an annex of a two-tier tower formed in the early 19th century and valuable on the national scale. The architecture of the other surviving auxiliary buildings in the central courtyard reflects the traditional forms of the wooden manor heritage of the first half of the 19th century (granaries) or the change of function and materials, traditionally retaining the proportions characteristic of the 18th century (stables).

Indrė Kačinskaitė —

Raudondvaris prie Raudonojo Dvaro ežero: 400 metų istorinės raidos atspindžiai

The estate's garden-park shows a long-time evolution of historical landscaping combining the utilitarian and aesthetical functions, from the quartering tradition characteristic of 17th–18th century structures, emphasised by adding a compositional axis in the first half of the 19th century, to a more complex spatial composition formed from the second half of the 19th to the early 20th century, with features of landscape planning added to the central historical garden part. Due to the insufficient legal basis, the process of preserving the Raudondvaris Manor as a cultural heritage complex has been disrupted – the estate's spatial planning structure has been violated, and some of the valuable features of the historical buildings and the park have been lost without fully realising their cultural value.